

Кіндюк Б. В.

*доктор юридичних наук, проф. каф. теорії та історії держави і права
Тернопільського національного економічного університету*

ЮРИДИКО-БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАЦЯХ М.М. ГЕРНЕТА

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю удосконалення діючого законодавства, яке в кризових умовах показує свою малоефективність та нездатність вирішити значну кількість юридичних проблем, накопичених в Україні. У вирішенні цього завдання значну допомогу може надати використання наукових здобутків юристів, науковців, практичних працівників правоохоронних органів, що вирішували подібні проблеми на різних етапах розвитку юриспруденції. Інтерес до творчої спадщини знаного дореволюційного та радянського правника, Заслуженого діяча науки РРФСР, лауреата Сталінської премії 1948 р., доктора юридичних наук, проф. М.М. Гернета (1874–1953 рр.) є не випадковим. Науковець в своїх працях розглядав біографії та основні етапи творчого шляху таких знаних юристів, як А.Ф. Коні, В.К. Случевський, П.І. Люблінський, М.С. Таганцев, І.Я. Фойницький. Всіх їх М.М. Гернет знав особисто, працюючи з ними на кафедрі кримінального права юридичного факультету Московського університету, в Петербурзькому університету, в Державному інституті з вивчення злочинності, в інших установах в дореволюційний та радянський періоди. Виходячи з цього, є доцільним розглянути правові погляди М.М. Гернета на творчий шлях та здобутки цих відомих юристів у різних сферах правової науки. Одним із засобів такого дослідження є юридико-біографічний метод, розроблений О.Н. Ярмишем та І.Б. Усенком, який включає до себе систему засобів дослідження творчого шляху та наукових здобутків конкретних вчених.

Аналіз публікацій показує, що творчі біографії, державно-правові, наукові погляди багатьох юристів були предметом значної кількості досліджень. До їх числа слід віднести роботи Т.Г. Андрусяка, Н.П. Войтович, О.Г. Кобан, І.В. Корнієнко, О.В. Меленко, Л.М. Мудриєвської, І.В. Музики, О.В. Нагорнюк, О.Л. Копиленком, Н.М. Прокоп, А.В. Савчака, О.Ф. Скакун, І.Б. Усенком, О.Н. Ярмишем.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що історія розвитку юриспруденції тісно пов'язана з доктринальними поглядами вчених, їх впливом на правову політику та на прийняття нормативно-правових актів. Доказом цього положення є історія кримінального права. Так, у Давній Греції Платон досліджував причини злочинів та відстоював принцип індивідуалізації покарання. Аналогічні питання розглядав Аристотель, який вважав доцільним враховувати обставини вчиненого злочину та не карати за злочини, вчинені в особливих обставинах. Значний вплив на законодавство часів освіченого абсолютизму надали вчення про злочин і кару, сформульовані видатним італійським мислителем Чезаре Беккарія (1738–1794 рр.). Подальший розвиток кримінального права

показує, що погляди науковців сприяли появі та підготовці кодифікованих та інших нормативно-правових актів. Так, в Російській імперії значний вплив на реформу, яка проводилася починаючи з 60-х рр. XIX ст., надали доктринальні погляди, теорії та підходи, сформульовані графом Д.М. Блудовим, міністром юстиції Д.М. Замятніним, проф. В.К. Случевським та іншими науковцями і державними діячами. З цієї точки зору дослідження біографії знаних юристів може надати суттєву допомогу у дослідженні змісту нормативно-правових актів, ідей та підходів, які знайшли в них своє відображення. Розглядаючи біографію М.М. Гернета, слід зазначити, що на його творчий шлях та формування наукових поглядів значно вплинув знаний німецький юрист, депутат пруського парламенту, проф. Франц фон Ліст, який був автором значної кількості наукових праць з кримінального права. Основним принципом, на якому будувались дослідження М.М. Гернета, був принцип історизму, використаний ним для вивчення історичних умов, в яких проходив творчий шлях А.Ф. Коні, В.К. Случевського, І.Я. Фойницького, М.С. Таганцева і П.І. Люблінського. При проведенні даного дослідження М.М. Гернет використовував діалектичний метод, який дозволив простежити процес розвитку особистості кожного з учених. Основним постулатом даного метода є те, що кожний ступінь розвитку є більш насиченим новим змістом, ніж попередній. Так, вивчаючи біографії вчених, М.М. Гернет розглядав такі стадії: а) отримання ними юридичної освіти; б) робота адвокатом чи юристом; в) перехід до державних структур – судів, прокуратури; г) залишення посади; д) викладацька робота. Таким чином, М.М. Гернет доводив наявність наступності, інакше кажучи, отримання юридичної освіти давало можливість стати присяжним повіреним, прокурором, суддею, зайняти керівні посади в прокуратурі, в судах та державних установах, потім наявність освіти, до якої додається досвід практичної діяльності, дозволяла стати викладачем і нести юридичні знання студентам і практичним працівникам. Так, в журналі «Вісник права» за 4 жовтня 1915 р. учений опублікував статтю, присвячену п'ятидесятирічному ювілею діяльності і юридичної практики Анатолія Федоровича Коні (1844–1927 рр.). В різні історичні часи А.Ф. Коні був адвокатом, громадським діячем і літератором, дійсним таємним радником, членом Державної ради, почесним академіком Петербурзької АН (1900 р.), професором Петербурзького університету (1918–1922 рр.). У статті розглядаються діяльність А.Ф. Коні як голови суду, взаємовідносини з прокурором Синоду К.П. Победоносцевим, промова А.Ф. Коні на процесі над Вірою Засулич. Розглядаючи діяльність А.Ф. Коні на посаді прокурора, М.М. Гернет звертав увагу на неупередженість та слідування ним законності, що доводиться притягненням до кримінальної відповідальності таких осіб, як Предводитель дворянства, гусарський полковник, власник грального будинку, мільйонер тощо. Учений досліджує теоретичні погляди А.Ф. Коні на злочини і покарання. М.М. Гернетом було зібрано матеріали стосовно виступів А.Ф. Коні в російській Думі щодо реформ кримінального, кримінально-процесуального, майнового права і судоустрою, а також його діяльність в комісії статс-секретаря Муравйова з перегляду Судових статутів Російської імперії.

Інша робота М.М. Гернета присвячена ювілею діяльності відомого дореволюційного юриста, професора і сенатора Володимира Костянтиновича Случевського (1844–1926 рр.). Цей учений входив до складу комісії, що займалася підготовкою і введенням в дію Судових статутів 1864 р.

Паралельно з цим, В.К. Случевський підготував ґрунтовну монографію «Підручник російського кримінального процесу». У своїй статті М.М. Гернет звертає увагу на діяльність В.К. Случевського як професійного судді, спрямовану на збереження суду присяжних, щодо якого царським урядом готувався проект ліквідації. Окрім судової практики, В.К. Случевський брав активну участь в громадській діяльності юридичних товариств. Так, цей юрист був головою кримінального відділення петербурзького товариства, почесним керівником гільдії присяжних повірених, був одним із засновників і почесним членом товариства піклування про неповнолітніх злочинців.

Наступним відомим юристом, якому присвятив роботу М.М. Гернет, був професор Санкт-Петербурзького університету, член російської групи міжнародного союзу криміналістів, член Державної Ради Микола Степанович Таганцев (1843–1923 рр.). Цей відомий учений, політичний діяч був прибічником ідеї скасування смертних вироків і страт, яку активно підтримував М.М. Гернет. Вчений звертає увагу на діяльність М.С. Таганцева в Державній Раді Російської імперії з підготовки законопроектів щодо внесення змін до кримінального законодавства, спрямованого на пом'якшення покарань, використання інституту умовного засудження. Важливу роль М.С. Таганцева і його авторитет як видатного дореволюційного криміналіста М.М. Гернет доводить тим, що М.С. Таганцев був доповідачем з основних положень Кримінального Уложення Російської імперії від 22 березня 1903 р., які проходили на з'їзді Міжнародного союзу криміналістів в 1910 р. Інтерес викликає та обставина, що М.С. Таганцев був головою комісії, яка приймала іспит щодо отримання звання присяжного повіреного у В.І. Ульянова (Леніна).

Наступним юристом, діяльності якого М.М. Гернет присвятив свою роботу, був Павло Ісаакович Люблінський (1882–1938 рр.) – дореволюційний і радянський вчений-юрист, кримінолог, доктор юридичних наук, професор, сенатор. В своїй праці М.М. Гернет звертає увагу на підготовку П.І. Люблінським численних робіт у вигляді оригінальних, цілком самостійних монографій, статей, брошур або перекладів з іноземних мов, зі своїми передмовами, пояснювальними примітками. У сферу його наукових інтересів входили питання кримінального, процесуального та матеріального права, кримінальної статистики, кримінальної політики, охорони дитинства, криміналістики, пенітенціарії. З точки зору сьогодення представляють інтерес роботи вченого «Ухилення від платежу аліментів», «Відповідальність за примушування до абортів», «Залишення в небезпеці». Значний інтерес представляє розгляд М.М. Гернетом біографії відомого дореволюційного вченого-юриста, кримінолога, товариша (заступником) обер-прокурора Кримінального касаційного департаменту Урядового сенату, таємного радника, професора Івана Яковлевича Фойницького (1847–1913 рр.). Цей вчений почав свою педагогічну діяльність на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, де викладав курси загального кримінального права, тюремознавства. В 1881 р. отримав ступінь доктора кримінального права за дисертацію «Заслання на Заході в його історичному розвитку та сучасному стані» та був затверджений ординарним професором кафедри кримінального права та судочинства в Санкт-Петербурзькому університеті. Починаючи з 1876 р., був призначений товаришем обер-прокурора Кримінального касаційного департаменту Урядового сенату. Враховуючи внесок І.Я. Фойницького в юридичну науку,

наявність значного досвіду, у 1898 р. вчений був призначений членом Сенату – вищого державного органу Російської імперії. Таким чином, М.М. Гернет зробив помітний внесок у дослідження юридико-біографічного напрямку та дав можливість ознайомитися з особливостями творчого шляху, наукової та організаційної діяльності видатних дореволюційних юристів.

Łukasz Kołtuniak

PhD Candidate Jagiellonian University

Palacky University in Olomouc

III year

LIBERALNY KONSTITUCJONALIZM A LEWICOWA I PRAWICOWA KRYTYKA «LIBERALNEGO RZĄDU SĘDZIÓW»

Tak zwana rewolucja godności na Ukrainie podyktowana była dążeniem ukraińskiego społeczeństwa do realizacji szeroko pojętych wartości liberalnych i demokratycznych. Naród ukraiński walczył o ideały demokratyczne oraz państwo prawa. Jednak Euromaidan zbiegł się w czasie z głębokim kryzysem liberalnej demokracji w państwach Zachodu. W swoim referacie chciałbym pokazać jak z jednej strony liberalna filozofia polityki z drugiej liberalna koncepcja państwa prawa są podważane przez siły polityczne zarówno lewicy jak i prawicy. Nie ulega bowiem wątpliwości iż kryzys idei liberalnej demokracji widoczny jest zarówno na płaszczyźnie filozofii polityki jak i filozofii prawa. Poparcie dla tak zwanej nieliberalnej demokracji wiąże się np. często z nawiązywaniem do idei nieliberalnego filozofa prawa Carla Schmitda. Tendencje kontestacyjne narastają także na lewicy. Zwolennicy prądu zwanego Critical Legal Studies również kwestionują liberalny konsensus. Zdaniem krytyków lewicowych prawo nie jest narzędziem szybkiej zmiany społecznej, modernizacji społecznej i kulturowej. Prawicowa krytyka oparta jest na zarzucie odwrotnym. Liberalny konstytucjonalizm ma konserwować «dominującą ideologię» liberalno-lewicową, która deprecjuje tradycyjny porządek.

Tak czy inaczej załamuje się pewien konsensus zbudowany po drugiej wojnie światowej. Przed wojną dominował zdecydowanie pozytywizm prawny. Był to okres gdy nie dostrzegano jeszcze sprzeczności między nakazową teorią prawa Johna Austina (podstawą ówczesnej filozofii) a zasadami demokratycznymi. Pozytywizm w wersji austinowskiej przedkładał «pewność» prawa ponad «sprawiedliwość».

Podstawy powojennej filozofii prawa stworzył niemiecki filozof Gustaw Radbruch, który odmówił prawu łamiącemu minimum zasady państwa prawa statusu prawa. Powojenny okres dobrobytu i demokracji przyniósł Europie Zachodniej wygraną w starciu z komunizmem. Komunistyczna filozofia prawa mimo iż coraz dalsza od «myśli» Wyszyńskiego oparta była na założeniu iż «lud» jest suwerenem.

W latach 90-tych demokracja liberalna przyjmowana była jako «pewnik» i była uważana za bez alternatywną. Tymczasem kryzys gospodarczy 2008 roku przyniósł radykalny wzrost kontestacji dominującego paradygmatu. Na płaszczyźnie filozofii polityki objawia się to przekonaniem o «wyjałowieniu»